

TELEVİZYON BÜYÜSÜNE EVRİMSEL BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Şahin KOÇAK(*)

Bu yazıda televizyon olayını, bu olayın özellikle eğitim boyutunu gözönünde bulundurarak, evrimsel bir perspektiften değerlendirmeye çalışacağız. Bu amaçla, önce eğitim meselesinin mahiyetine biraz yakından bakmak faydalı olacaktır.

EĞİTİM NEDİR? (YA DA ÖĞRENMEDEN BİLDİKLERİMİZ VE BİLİP ÖĞRETEMEDİKLERİMİZ)

Canlı bir organizmanın devraldığı en büyük miras ve yaşam mücadelesinde kullanacağı en büyük sermaye, hücrelerinde mevcut olan genetik bilgidir. Bu bilgi, organizmanın ait olduğu türün «öğrenerek» elde etmiş olduğu ve genetik repertuarına geçirebilme-yi başardığı bilgidir ve türün yeni bir temsilcisi tarafından «öğrenilmeden» bilinir. **Bu bilgi için eğitime gerek yoktur.** Kurdun yavrusunun kurt, aslanın yavrusunun aslan şeklinde olmasına, maymunun yılandan korkmasına, yeni doğan bir bebeğin tarife gerek kalmadan emmeyi başarmasına neden olan bilgi bu bilgidir.

(*) Fen-Edebiyat Fakültesi

Bir de ikinci tipten bir bilgi vardır ki, sözkonusu biyolojik tür bu bilgiyi edinmiştir. fakat genetik belleğine geçirmemiştir veya henüz geçirememiştir. Örneğin insan türü güneş sisteminin yapısına dair önemli bilgiler edinmiştir, fakat yeni doğan bir çocuk bunları bilerek dünyaya gelmez. **İşte bir türün edindiği, bireylerinin vücutlarının içinde veya dışında depoladığı, fakat henüz genetik materyale intikal etmemiş (veya edememiş) böyle bilgilerin, türün yeni bir bireyine onun kişisel yaşamı esnasında aktarılması gerekir ki, bu aktarma olayına eğitim denir!**

GENETİK TEYBİMİZ BOZUK MU?

Bu türden-bireye aktarma olayına geçmeden önce, edinilmiş tür bilgisinin türün genetik belleğine kaydı olayı üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır. (Edinilmiş tür bilgisi deyince, tür içinde yaygınlık ve anonimlik kazanmış olan, tür bireyleri tarafından ulaşılabilecek bilgiyi anlıyoruz. Bireysl edinilmiş bilgi tür bilgisinin şüphesiz en önemli kaynağıdır.)

Edinilmiş tür bilgisi neden hemen türün genetik belleğine geçmiyor?

Bunun kanaatimce birkaç önemli sebebi var:

1. Türlerin yeni bilgiyi genetik kayda almak için sahip olduğu mekanizmalar çok yavaş. (Yani yeni bilginin hemen kayda alınmaması, seçici bir süzme ve reddetme mekanizmasının varlığından çok, transfer mekanizması yetersizliği ile alakalı, Bu mekanizmaların deşifre edilmesi biyolojinin en zor problemlerinden biri ve olayın birey düzeyinde mi, yoksa tür düzeyinde mi gerçekleştiği dahi henüz belli değil.)

2. Genetik belleğin kapasitesi sınırlı, fakat edinilmiş (veya edinebilecek) bilginin miktarı hemen hemen sınırsız. Örneğin, vücut içi bilgi deposu olarak kullanılacak beynin en formasyon kapasitesi ,tek bir hücreden mertebelerce fazladır. Vücut dışı (kitaplar v.s.) bilgi depoları ise fiilen neredeyse sonsuz kapasitededir. Bu nedenle buralarda yığılan bilginin tamamen genetik belleğe aktarımı zaten sözkonusu olamaz. (Hızlı bir aktarma mekanizmasının varlığı, aynı efektiflikte bir süzme ve sürekli yeniden düzenleme mekanizmasının olmaması durumunda, hiç bir aktarma mekanizmasının olmamasına göre daha kötü bile olabilirdi.)

3. Yukarıdaki sebeplerden çok daha önemli olarak, yüksek türlerde izlenen bir strateji göze çarpıyor: **Yüksek türlerin genetik bilgilerinin önemli bir kısmı, «teknik» bilgiden çok, öğrenme ve bilgiye ulaşma bilgisi şeklindedir.** Örneğin bir bebek, bir dili bilerek doğmuyor, fakat bir «dil öğrenebilme yetisi» ile doğuyor, kendine zarar verebilecek şeylerin şeklini bilerek doğmuyor, fakat, eğer kendisi için önem taşıyorsa, bir gördüğünü bir daha unutmayacak bir görsel bilgi-işlem yetisiyle doğuyor. Buna karşılık bir ördek veya kaz yavrusu, leylek ve şahinden hangisinin kendisine zarar vereceğini bilerek (belli bir şekli depolamış olarak) doğmaktadır. **Buradan da anlaşılıyor ki, az gelişmiş türler «ezberci», yüksek türler ise «öğrenici ve yaratıcı»dır.** Türler yükseldikçe genetik ezbercilikten vazgeçmemekte, ve problem çözme stratejileri için tasarıma ve bunun için gerekli donanıma yönelmektedirler.

Doğadaki yaşam mücadelesinde ortaya çıkan bu taktik değişikliğinden bizim de alacağımız çok dersler vardır. Kendi türümüzün bu «bilinçaltı» davranış ve başarısını, bu türün bireyleri olarak «bilinç düzeyinde» de uygulamalıyız.

SUSMAK BİLGELİK DEĞİL! (YA DA İNSANLIĞIN BÜYÜK KEŞFİ : DİL)

Şimdi asıl konumuz olan, türün edinilmiş bilgisinin yeni bireylere aktarılması yani eğitim olayına dönelim. Bu aktarımın nasıl gerçekleşeceğini, iletişim yöntem ve araçlarının durum ve seviyeleri belirleyecektir. Bunu daha doğru ifade etmek gerekirse, iletişim araçlarının ulaştığı seviye, bilgi aktarımı için bir çerçeve çizmekte, fakat bu çerçevenin ne kadar doldurulduğu ve mevcut araçlardan ne kadar istifade edildiği, türden türe değişmektedir. Özellikle insan toplumu gibi edinilmiş bilgisi sür'atle artan ve iletişim araçları yelpazesi hızla genişleyen bir türün yer yer hala neredeyse vücut dili iletişimiyle yetinmesi çok düşündürüctür. İnsanlığın büyük bir keşfi ve çok yetkin bir iletişim aracı olan dil, sadece ülkemizde değil dünya genelinde bile tam kapasite ile kullanılmamaktadır. Bir iletişim aracı ile bilgi aktarımından önce, bu iletişim aracının (örneğin dilin) bizzat kendisinin aktarılması gerekmektedir ki, toplumların bu problemi dahi tam olarak çözdükleri söyleyemez.

BİN YIL ÖTEYE KONUŞMAK : YAZI

İnsanlığın konuşmadan sonra gelen ikinci büyük icadı yazıdır ve yazılı metnin iletişim aracı olarak kullanılması çok büyük bir aşama olmuştur.

Konuşarak iletişim kurmak isteyenler zamansal ve mekansal olarak beraber olmak zorundadırlar. Aralarında 50 km mesafe olan iki kişinin hançere kuvvetiyle konuşması mümkün olmadığı gibi, bir konferans bittikten sonra konuşmacının bulunduğu yere geleerek onun söylediklerini duymak da mümkün değildir. **Oysa yazılı iletişimde ne zamansal, ne de mekansal beraberlik gereklidir.**

Konuşma ile hemen hemen aynı güce sahip olan yazılı iletişim bir bakıma bir insanın yüzlerce kilometre öteden ve yüzlerce yıl sonra duyulacak şekilde «konuşmasına» imkan vermiş ve medeniyetlerin harcı olmuştur. (Dil ve yazının sadece bilgi ve düşünce aktarıcıları olarak değil, bizatihi düşünce araçları olarak oynadıkları rolleri de ihmal etmemek gerekir.)

ZAMANLA YARIŞ VE MEKANLA SAVAŞ : «TELEKONUŞMA» VE «TELEYAZI»

Telefon ve teyp gibi modern iletişim araçları konuşmanın büyük tarihsel handikapı olan mekan ve zaman beraberliği sorununa bambaşka ve inanılmaz bir çözüm getirirken, yazılı metin aktarımı da gittikçe daha büyük hızlara ulaşmış, fotokopi makinaları herkesin eline minik birer matbaa verirken, önce telgraf, sonra da yeni yaygınlaşmaya başlayan telefax ve teletext yazıda telefonun üstünlüğüne erişmişlerdir.

Ancak konuşma ve yazının iletişim araçları olarak başarısı, bir başka iletişim aracını uzun süre gölgelemiştir:

İHMAL EDİLEN GİZLİ GÜÇ : RESİM

İlk yazı türleri resim ağırlıklı olduğu halde, daha sonra yazı resimden uzaklaşarak sembolikleşmiş ve yapı değiştirerek konuşmanın fonetik bazlı bir modeli haline gelmiştir. Aslında resmin konuşmadan dahi daha öncelere giden bir iletişim aracı olduğu muhakkaktır, **çünkü insan önce görmüş, sonra konuşmuştur.** Bundan 100.000 sene öncesinin insanı bizim kadar iyi bir görme duygusuna

ve el-göz koordinasyonuna sahipti, ancak büyük olasılıkla henüz konuşmaya başlamamıştı. **İnsan beyninin konuşma merkezleri, görme merkezlerine göre çok yeni oluşumlardır ve insanın enformasyon girdisinin çok büyük bir kısmı görme kanalı üzerinden olur.** İnsanın gördüğünü duyduğundan daha iyi kavraması boşuna değildir, çünkü **insan bir görme uzmanı, fakat bir duyma acemisidir.**

Muazzam bir görsel bilgi-işlem yeteneğine sahip olan insan, günümüzün en gelişmiş bilgisayarlarının çözemeyeceği görsel teşhis problemlerini bir bakışta çözecek kadar ustadır. Öyle ise resim neden çok yakın zamanlara kadar konuşma ve yazmanın gerisinde kalmıştır?

Bunun sebebini resim üretmenin zorluğunda aramak gerekir.

HERKES RESSAM DEĞİL!

Tabiatta şekilleri hazır bulan insan (ve birçok hayvanlar) harika fakat nispeten pasif bir görüntü-işlem sistemi geliştirmiş, ancak kendisinin görüntü üretme olanakları sınırlı kalmıştır. Vücut dışında resim üretme zaten zordur, fakat zihinden resim üretme de oldukça zordur. Hayal edilen bir görüntü, aslının yanında daima siliktir. Bunun sebebi, eğer hayalle hakikati birbirine karıştırmamak için alınmış bir tedbir değilse (!), **resmin çok yüksek bir enformasyon değerine sahip olması ve bu enformasyonun reproduksiyon zorluğudur.**

Dilin yarattığı ve kullandığı kavramların faturası aslında ağır bir enformasyon kaybıdır. «Elma» kelimesi hiçbirinin birbirinin tamamen aynı olmayan binlerce elmanın ayrıntılarını yok sayar ve kaba bir modelle iş görürken, bir insan birbirine fevkalade benzeyen iki elmanın kelimelerle tarifi imkansız farklılığını görsel algı sistemi yardımıyla kolaylıkla hissedebilir.

Aslında ayrıntıları görmezden gelerek özü yakalamak da büyük bir başarıdır ve kavram yaratmanın yolu budur; ancak ayrıntıları görmezden gelmekle, ayrıntıları farketmemek de ayrı ayrı şeylerdir, ve düşüncenin inkişafı gittikçe daha fazla ayrıntının yakalanıp iletilmesini zaruri kılar.

MAĞRUR MUHARRİRLERİN ACZİ VE FOTOROMANIN ÖNLENEMEYEN YÜKSELİŞİ

Bir yazarın kelime repertuarı bir köylününkünün belki on katıdır (bu tabii bu repertuarla ille bir şey anlatıldığı anlamına gel-

mez!), ve bu kelimelerle ne kadar ince ayrıntıların ifade edilebildiğini duymak hayret vericidir; ancak çok kuvvetli bir muharrir bile, bir banka soygununa tanık olsa ve soyguncuyu görse ve polise yardımcı olmak istese, kendinin bile belki hayran olduğu o ifade gücünün bir vesikalık fotoğraf yanında ne kadar aciz kaldığını herhalde hayıflanarak hissedecektir.

Bir Yeşilçam fotoromanının bir tek karesinin ayrıntı gücü ile Yaşar Kemal bile başedemez ve yazarın eğer bir üstünlüğü varsa, bu tasvirden çok sentezdedir. (Günümüz edebiyatının geçmişe göre ağırlığını yitirmesi, herhalde sinema perdesinde ve televizyon ekranında hareket ve hayat kazanan resmin ifade kuvveti karşısında zayıf kalması ile alakalıdır.)

Resimli bir kitabın resimsiz bir kitaba göre daha cazibeli olacağını her akli başında insan kabul edeceği halde, resme allerjisi olan ciddi ve saygıdeğer yazarlar da vardır. Ben hiç şekil kullanmadan yazılan geometri kitapları biliyorum. Edebi eserlerde ise, nadiren arka kapağa konan müellif resminden (ve yazardan çok yayınevinden kaynaklanan, yakın zamanda yaygınlaşan ve aşağıda değineceğimiz bir amaca hizmet eden ön kapak ilustrasyonlarından) başka pek resme rastlanmaz. Oysa bir romanın arasına resimler serpiştirmek ve Anavarza kalesinin tasvirini bir resimle desteklemek romana ne kaybettirirdi? Gerçi roman, resim reproduksiyonunun mümkün olmadığı bir dönemde ortaya çıkıp gelişmiştir ama, hayali değil de belirli bir yörenin tasvirini yapan çağdaş bir romancının hala ısrarla resimden kaçması, resmi gizli bir rakip olarak görmesinden, ve onunla mukayese edilmek istememesinden kaynaklanıyor olmasın?

CİDDİYETİN RESİM KORKUSU

Resmin dışlanmasına yol açan bir başka (fakat aynı kaprya çıkan) sebep de, resmin küçük (ve hor) görülmesidir. **Çünkü konuşma ve yazı bilincin, resim ise bilinçaltının dili ve sembolüdürler (organik olarak dahi bunlar beynimizin farklı yarıkürelerine yerleşmişlerdir) ve bilincin bilinçaltına karşı olan korkusu, yazının resimden korkması şeklinde tecelli etmektedir.** (Bu korkuyu yenen gazetelerin daha yüksek tiraja ulaştığı malumdur!)

Bilinçaltının ulaşılmazlığı ve kontrolsüzlüğü bir güvensizlik doğurmakta ve **mantığın sezgiden daha üstün görünmesi gibi ağır bir**

yanılıya yol açmaktadır. Oysa yaratıcılığın pınarı olan bilinçaltının ve onun resimsel dilinin, bastırılacak bir şey değil, benliğimizin yarısı olduğunun kabul ve idraki gerekir.

Çocuk kitaplarının resimli olması, bir iletişim aracı olarak resmin yazıya önceliğine işaret ettiği gibi, okuma-yazma öğrendikten sonra çocukların (ve büyüklerin?) hala resimli kitapları sevmeleri, onların resimsel dile yatkın ve duyarlı olduklarını gösterir. Başarılı bir reklam filminin, içerik itibariyle belki çocukları ilgilendirmese bile, onları ekran başına çivilemesi, reklamcılarının bu resimsel dili yakaladığını gösterir. Bir eğitim filmi de neden bir reklam filmi kadar cazibeli olmasın?

ÇAĞIMIZIN İLETİŞİM BÜYÜSÜ : TELEVİZYON

Resimlerin 20. yüzyıl başında yürümeye başlaması, onların etkileyciliğini bir kat daha artırmıştır. **Çünkü insan doğal yaşamında, duran değil, hareket eden resme alışıktır.** Avcılık dönemimizden kalma takip içgüdüleri hala çok kuvvetlidir ve sadece avı kovalamak için değil, düşmandan kaçmak için de hızlı hareket analizi gerekir! Hatta hareketin görsel bilgi-işlemdeki rolü o kadar büyüktür ki, incelenecek nesne hareket etmiyorsa, gözküresi yuvasında hızla oynar ve böylece relatif bir hareket sağlanır!

Aslında kelimeler ve resimler gerçek nesnelere modelleridirler ve hareketli bir resim, aslında çok yaklaşan bir modeldir.

Televizyonun sunduğu

Dil + Yazı + Resim + Hareket

unsurlarını içeren model o kadar etkileyicidir ki, **bu modelden daha iyisi, herhalde ancak gerçeğin kendisidir.**

Televizyon büyüünün sebebi de bu olsa gerektir. (Ancak bu sebep biraz fazla rasyonel oldu! Oysa büyülerin sebebi irrasyoneldir. Daha önce dil ve yazının bilinci, resmin bilinç altını simgelediğine ve «okumuşların» nezdinde bilincin bilinçaltını bastırıldığına işaret etmiştik. **Televizyonun başarısı belki de «küçük adamın» dünyasının safiyetini ve bilinçaltının galebesini göstermektedir.** Bu olayda rolü olan bir başka faktör tembelliğin zevkidir. Pasif (ya da yarı aktif) bir temasa doğuştan yatkın olduğumuz bir şeydir, fakat insan türünün çok geç edindiği araçlar olan konuşma ve özellikle de okuma-yazma, acemiliğin neden olduğu bir rahatsızlık verirler. Bu yönüyle de, televizyon, pasif bir izleyiciyi farketmeden eğitmek gibi emsalsiz bir işlev yerine getirebilir.)